

Zagori

Het land achter de bergen

Uitzicht op de Vikos-kloof vanaf
klooster Moní Ayía Paraskeví

FREDERIEK LOMMEN | FOTO'S:AUTEUR | KAARTWERK: UVA-KAARTENMAKERS

Zo'n dertig jaar geleden bezochten we Zagori, het onherbergzame gebied dat deel uitmaakt van de regio Ípiros (Epirus). We trokken zes weken lang te voet door het gebied, getooid met een grote rugzak. Soms overnachtend in een van de talloze kleine dorpen, soms buiten slapend omdat we te hoog in de bergen waren, ver weg van de bewoonde wereld. Het boek *Trekking in Greece* van de Amerikaan Marc Dubin was ons houvast.

Kaarten van het gebied waren er destijds amper, afgezien van de vage kopieën van legerstafkaarten die we hadden kunnen bemachtigen. De lokale bevolking gaf ons ter plaatse meer informatie. Over de afstand tot het volgende dorp ('zes sigaretten ver'), of we onderweg op een bron met water zouden stuiten, of iemand een kamer te huur had. Het was midden jaren negentig, de periode van de toestroom van illegale Albanese migranten richting Griekenland, dus vrijwel iedereen vulde deze belangrijke wetenswaardigheden aan met waarschuwingen voor deze armlastige vreemdelingen.

In de jaren daarna waren er andere Griekse gebieden én andere landen die het doel van onze reizen werden. Hoe prachtig ook, de Zagori raakte in mijn leven op de achtergrond. Dat had vooral te maken met de groeiende populariteit van het gebied. De aanleg van de Egnatia Odós – de miljarden kostende moderne variant van de antieke Via Egnatia – leidde vanaf 2009 tot een betere ontsluiting van deze regio. Dat was een goede ontwikkeling in een aantal opzichten, maar de wilde ongereptheid van de Zagori zou er vast wel onder te lijden hebben. Ik had het idee dat een van de best bewaarde geheimen van Griekenland iets te populair werd.

Toch bleef het onherbergzame gebied lonken. Regelmatig bekeek ik thuis de oude foto's en haalde ik de vergeelde stafkaarten uit de doos. En ineens, in september 2023, kwam Zagori weer echt op mijn netvlies. Unesco besloot in die maand om het gebied op de Werelderfgoedlijst te plaatsen. Ik las het rapport dat Unesco op haar website publiceerde, zag de bijbehorende prachtige foto's en werd opnieuw enthousiast. Ik pakte mijn oude *Trekking in Greece* boek uit de kast, bladerde en las 'for a combination of showcase villages and alpine scenery, this area is unbeatable' en mijn goede herinneringen deden de rest.

Sommige mensen beweren dat je niet moet terugkeren naar een plek waar je ooit heel gelukkig was. Maar misschien is dat geluk soms ook wel weer terug te vinden, in een iets andere vorm weliswaar.

Afgelopen zomer was het zover. Na een vlucht van Amsterdam naar Thessaloniki reden we over de Egnatia Odós in een paar uur naar Ioánnina. Die stad zou twee weken lang onze

uitvalsbasis zijn. Deze keer geen trektocht van dorp naar dorp, beladen met 18 kilo op de rug, maar dagtripsjes en bergwandelingen naar zoveel mogelijk van de 45 Zagória of Zagorochória, de kleine bergdorpen in het gebied.

Zagori betekent in het Slavisch 'land achter de bergen'. Niet alleen de naam van de regio, ook de namen van de dorpen, bergtoppen, kloven, rivieren zijn vaak Slavisch van aard. Dat heeft alles te maken met het feit dat hier in de vroege middeleeuwen Slavische volkeren neerstreken, afkomstig uit het huidige Servië, Albanië en Bulgarije.

Fresco's in het klooster Moní Ayía Paraskeví

Steile, stille trappen in Mikró Pápingo

Het gebied ligt in de driehoek tussen de plaatsen Ioánnina, Métsovo en Kónitsa, op een paar kilometer van de grens van Albanië. Het Pindus-gebergte, de grootste bergketen van Griekenland, loopt er dwars doorheen. Het hele gebied bestrijkt zo'n 1000 vierkante kilometer. Volgens de volkstelling in 2011 wonen er 3740 mensen. Dat zijn er vier op iedere vierkante kilometer, waarmee dit een van de dunst bevolkte gebieden van het land is. Die relatieve leegheid heeft tot gevolg dat er nog veel dieren voorkomen die elders niet genoeg ruimte meer hebben: vossen, wolven, lynxen, steenbokken en zelfs beren.

Monodendri en de Vikos-kloof

Op de eerste dag bezoeken we Monodendri. Het is zondag en het is druk op de terrassen. Het aantal hotels en restaurants is sinds mijn vorige bezoek verveelvoudigd, maar het dorp is nog steeds een plaatje. De huizen en kerken zijn stuk voor stuk gebouwd met de grijsgekleurde stenen uit de bergen, de steegjes zijn met dezelfde stenen geplaveid, de kozijnen zijn van hout, alleen gebeitst of blauw of groen geverfd. Er is weinig dat hier detoneert, niets is lelijk.

Op het centrale dorpsplein is het vol; gezinnen met spelende kinderen, toeristen getooid met rugzakken, of – de andere variant – arriverend in grote auto's en versierd met grote zonne-

brillen en dure horloges. Monodendri is een mooi dorp, maar dat lijken meer mensen vandaag te vinden. De Amerikaanse schrijfster Diana Farr Louis noemde Monodendri in haar boek *Travels in Northern Greece* (2006) al gekserend 'the diva of Zagoria, a bit spoiled, a bit vulgar, showing off riches in rather questionable state' en dat begrijp ik vandaag wel een beetje.

We laten de gezellige drukte achter ons en lopen door naar het klooster, Moní Ayía Paraskeví. Dit verlaten klooster, een kwartier lopen vanaf het plein, werd begin 15e eeuw gesticht. Het ligt op een spectaculair punt hoog boven de Vikos-kloof.

Deze kloof, met zijn lengte van 12 kilometer, diepte van 1200 meter, en breedte die varieert van 100 tot 1000 meter, is de diepste van heel Europa. Volgens het bord aan het begin van het wandelpad is het zelfs de diepste kloof van de wereld, en daarmee opgenomen in het *Guinness Book of World Records*. Vanaf een van de balkons van het klooster hebben we een geweldig uitzicht op de bodem van de kloof, waar we dertig jaar geleden te voet doorheen trokken, op weg naar een pension in Mikró Pápingo.

Direct naast het klooster stuiten we op een heel klein pad waar een bordje hangt met de tekst 'Διάβαση με δική σας ευθύνη' (betreden op eigen risico). Maar ik herinner me ineens dat daar het uitzicht nóg spectaculairder is. We besluiten het verbodsbord te negeren en lopen nog een paar minuten door. En daar, op een enigszins huiveringwekkend smal rotspad hoog boven de kloof, genieten we van het magistrale uitzicht en de immense stilte om ons heen.

Wandelpad van Koukouli-naar de boogbruggen

De Noutsou of Kókkorou brug

Koukouli en de boogbruggen

Een dag later is het tijd voor een echte wandeling. Uitvalsbasis is deze keer het dorp Koukouli. In tegenstelling tot het drukke Monodendri is hier niemand op bezoek vandaag. Sterker nog, we zien zelfs geen dorpingen om de weg te vragen naar het pad dat naar beneden naar de oude boogbruggen leidt. We hangen een half uurtje rond op het stille dorpsplein, en zien dan ineens een bordje verstopt achter een immens grote rozenstruik. Bij de oude dorpsbron vullen we onze waterflessen en dan dalen we af in de kloof. Het wandelpad is prachtig, we lopen als het ware door een groene tunnel met aan weerszijden veelkleurige bloemen, tot we de eerste boogbrug van deze reis zien: de Mísiou-brug. Deze brug is in 1748 gebouwd door Alexis Mísios om de dorpen Vitsa en Koukouli met elkaar te verbinden. Daarna wandelen we door de kloof oostwaarts naar de volgende brug: de Noutsou (of Kókkorou) brug die in 1750 werd gebouwd met financiële middelen van ene Noutsos Kondodimos.

Boogbruggen zullen we deze weken nog meer zien. Ze zijn typerend voor deze regio. Omdat de bergbeken in de winter en het vroege voorjaar heel veel water kunnen bevatten, moesten de bruggen wel hoog boven het wateroppervlak worden gespannen. In de zeventiende en achttiende eeuw was er nog geen beton of staal, dus moest er een boogconstructie worden gemaakt van gestapelde stenen. Een ambacht dat door plaatse-lijke metselaars werd uitgeoefend. De brug kreeg de naam van degene die de brug financieel mogelijk had gemaakt, of de metselaar die het kunststukje had vervaardigd.

De Misiou-brug

Bordjes in Megalo Pápingo

Over de bergen bij Dílofo

Megalo en Mikró Pápingo

Een paar dagen later rijden we naar het wonderschone dorp Aristi. We hebben een lange dag voor de boeg, en het is net als afgelopen dagen erg heet, dus we blijven niet lang. Na een snelle koffie dalen we af naar de Voidomatis. Deze bergbeek wordt gezien als een van de mooiste van heel Europa. De naam Voidomatis, dat 'oog van de os' betekent, is dan ook goed gekozen. Het water zou net zo blauw zijn als de helderblauwe ogen van de os, zo luidt de verklaring.

In de bossen op de oevers van de rivier stuiten we op een pad dat ons in een paar minuten naar het 16^e-eeuwse Moní Spiliótissa voert. Een klooster uit een sprookje, onbewoond, tussen het groen verborgen, overwoekerd, maar zo prachtig. Even verderop, bij de stenen brug over het riviertje, zijn we weer terug in de moderne tijd: er stopt net een bestelauto van een outdoor-bedrijf om een groep rafters op weg te helpen. We kijken toe hoe een groep Oostenrijkers samen met een Griekse gids in een rubberen boot stapt, om in anderhalf uur tijd de rivier af te zakken naar het dorp Klidoniá.

Wij zijn een beetje jaloers dat zij bij deze hitte van het water kunnen genieten, en lopen manmoedig omhoog richting het volgende dorp: Megalo Pápingo. Daar aangekomen wordt onze wens voor water vrijwel meteen ingewilligd. Zou Zeus misschien mee hebben geluisterd toen we tegen elkaar zeiden dat we eigenlijk ook zin hadden in verkoelend water? Want vrij onverwacht wordt de hemel donkergrijs en valt de regen ineens met bakken uit de hemel.

Gelukkig breekt de zon alweer door als we een half uur later het pad naar Mikró Pápingo zoeken. En in dat dorp, op een hoogte van 960 meter, vind ik de weg meteen naar Pension Diaz, waar ik vroeger vaker logeerde. Het ziet er nog

Rotsmeren van Pápingo

exact hetzelfde uit als in mijn herinnering. We strijken neer voor een koude cola, het beste medicijn na een lange vermoeiende bergwandeling bij een temperatuur van 38 graden. En het uitzicht op de 'torens van Astraka', de grijze bergtoppen tegenover het dorp, is zo imposant, dat al vrij snel alle inspanning weer is vergeten.

De welvaart van de Zagori

In de dagen daarna verkennen we verschillende dorpen. We gaan langs in Ano en Kato Pediná, bezoeken Kapésovo, Vradeto, Kipi, Vitsa en Dílofo. We bewonderen talloze eeuwenoude boogbruggen en doen ons tegoed aan evenzo talloze traditionele pites. De hittegolf houdt aan; desondanks bewandelen we veel van de oude paden – de *kalderimia* – die de dorpen met elkaar verbinden. Het meest spectaculaire pad is de *Skala Vradetou*, het steile zigzagpad dat Kapésovo met Vradeto verbindt. Vanuit meerdere plekken kijken we die dagen uit over de bergbekken die het landschap doorklieven. Bij Beloi had ik wel uren kunnen blijven. Vanaf een soort zetel, een rotspunt hoog boven de Vikos-kloof, kun je daar kilometers ver westwaarts de kloof in kijken.

Bijzonder is ook het dorp Tsepélovo, waar we aan het einde van de middag een glas wijn drinken op het dorpsplein. Zo moet een plein zijn, met een grote oude plataan in het midden, daar omheen een paar cafeetjes met terrasstoelen.

Aan de imposante herenhuizen te zien, was dit dorp ooit heel welvarend. En dat geldt eigenlijk voor dit hele gebied. De bewoners moesten reizen en emigreren om hun geld te verdienen. Want hier, achter de bergen, kon het niet worden verdiend. En daarom trokken de mannen naar Klein-Azië, Roemenië, Rusland, Oost- en West-Europa. Het geld dat deze Zagorianen als handelaar, boekdrukker of juwelier verdienden, werd hier in hun geboortedorpen uitgegeven. Aan de bouw en inrichting van mooie grote huizen, scholen, kerken en bibliotheken.

In de tweede helft van de 20^e eeuw was het helemaal afgelopen met deze voorspoed en begon de grote leegloop. De Tweede Wereldoorlog, de daaropvolgende Burgeroorlog, en de economische mogelijkheden als migrant in Noord-Europa en overzee, leidden ertoe dat er in de tweede helft van de

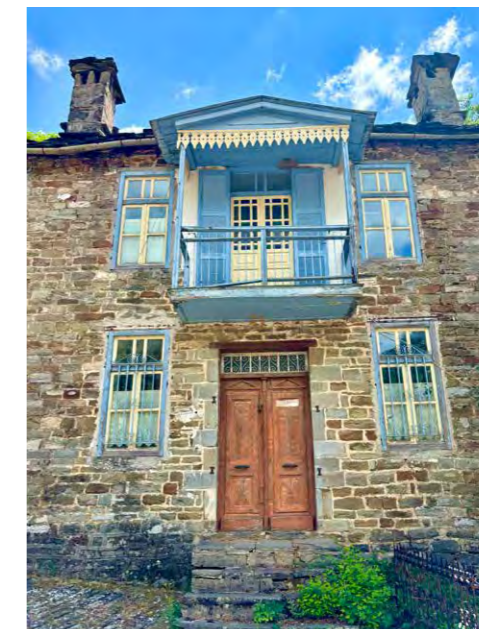
Uitzichtpunt Beloi

20^e eeuw niet veel mensen bleven wonen in dit onherbergzame en slecht toegankelijke gebied.

Tegenwoordig zijn de dorpen deels gerenoveerd, met subsidies om het toerisme te stimuleren, of met geld dat is verdiend door teruggekeerde Griekse migranten. Toch zijn er ook nog steeds veel huizen en muren in deze mooie dorpen die op instorten staan. Enerzijds jammer, anderzijds doet het me goed dat deze regio niet is verworden tot een openluchtmuseum maar wat mij betreft het predicaat wild en ongerept nog steeds verdient. 🐾

Skala Vradetou

Een herenhuis en het plein van Tsepélovo

